

Z Á K L A D N Í   P R O B L É M Y

L I D S K É H O   B Y T Í

Úvod

"Každý člověk zůstává za-tím sám sobě nerozřešitelnou otázkou, kterou si nejasně uvědomuje. V určitých okamžicích, hlavně při závažnějších životních událostech jí nemůže nikdo zcela uniknout. Na tuto otázku může dát plnou a jistou odpověď jedině Bůh, který člověka volá k hlubšímu zamyšlení a k pokornějšímu hledání."

(Radost a naděje, čl.21)

Tato věta 2. vatikánského koncilu stála na konci první serie našich úvah. Budiž zde ještě jednou připomenuta; neboť i v této druhé serii úvah má jít opět o samotného člověka. V první části úvah jsme se pokusili ukázat na jednotlivých důležitých jevech, jaké zkušenosti získává dnes člověk sám se sebou v tomto svém světě, jak žije v napětí mezi zažíváním své moci a zároveň i své bezmocnosti a jak se v tom všem stává nevyřešenou otázkou. V následujících úvahách se chceme pokusit ukázat pojetí těchto vlastních zkušeností, základní danosti lidského bytí, které sice v každé době člověka určovaly a ovlivňovaly, které však přece v každé době, - a tedy i v naší - měly a mají své zvláštní zabarvení a svou vlastní závažnost.

Také tyto následující úvahy, zůstanou pouze fragmentární, jak jinak ani nemůže být. Ale mohou snad právě tak ukázat, že člověk je nevyřešenou otázkou, na niž v konečné fázi může odpovědět jen Bůh.

O B S A H

1. O S O B N Í Z K U Š E N O S T L I D S K É

E X I S T E N C E

1.1. L i d s k é b y t í v t ě l e

1.11 Lidské bytí jakožto bytí v těle

1.12 Tělo jakožto zkušenost a vyjádření osobního bytí

1.13 Tělo - spojení se světem a lidmi

1.14 Tělo a lidská pospolitost

1.15 Zkušenost nenaplněnosti bytí v těle

1.16 Mravní důsledky

1.17 Tělesné bytí jakožto odkaz na větší dobro

1.2 B y t í ě l o v ě k a j a k o ž t o o s o b n í
b y t í a j e h o r o z v o j

1.21 Individuum - individualita - osoba

1.22 Osoba a osobnost

1.3 I n d i v i d u á l n í p ř e d - p o k l a d y
p r o s e b e u v ě d o m ě n í o s o b y a
p r o j e j í u s k u t e č n ě n í

1.31 vnitřní struktura

1.32 vnější struktura

1.33 vědomí a podvědomí

1.34 podmíněnost lidského bytí

2. Ž I V O T N Í P R O S T O R Č L O V Ě K A

2.1 Č l o v ě k a j e h o h i s t o r i e

2.11 Řeč jakožto znak dějinného rázu

2.12 Utváření dějin člověka

2.13 Utváření dějin jakožto úkol přítomnosti

2.2. Č l o v ě k a s p o l e č n o s t

- 2.21 Stávat se sebou samým v pospolitosti i v celé společnosti
- 2.22 Skrze sebeuchování k sebeuskutečnění

3. Z K U Š E N O S T S V O B O D Y

3.1 N a p ě t í m e z i s v o b o d o u
a u r č e n o s t í

3.11 postavení problému

3.12 Dvojí zkušenost svobody a určenosti

3.13 Jednostranné řešení základního napětí

3.2 N á š s v o b o d n ý p r o s t o r

3.21 postoj ke světu

3.22 Rozhodnutí z principů

3.23 Rozhodnutí podle mravních měřítek

3.24 Zkušenost viny

3.25 Svoboda jakožto nevyvratitelná lidská zkušenost

3.3 S v o b o d a j a k o ž t o ú k o l

4. S V Ě D O M Í A U S K U T E Č Ň O V Á N Í

DOBRA

4.1 P r o b l é m s v ě d o m í

4.2 O d k u d s v ě d o m í ?

4.21 Svědomí - přirozená vloha

4.22 Svědomí - není přirozenou vlohou?

- 1 základní námitka proti přirozené danosti svědomí
- 2 Nevyhovující teorie o vzniku svědomí

4.3 C o j e s v ě d o m í

- 4.31 zážitek svědomí
- 4.32 Svědomí jakožto svědomí hodnotící a svědomí situační
- 4.33 svědomí jakožto výzva ke svobodě
- 4.34 Svědomí jakožto osobní schopnost
- 4.35 Svědomí jakožto výzva k sebeuskutečnění
- 4.36 Svědomí a společnost - vzájemná souvislost
- 4.37 Svědomí jakožto odkaz na transcendenci
- 4.38 Vazba na svobodu

4.4 J a k z a k o u š í m e s v ě d o m í

- 4.41 Svědomí před rozhodnutím
- 4.42 Svědomí po rozhodnutí

4.5 U t v á ř e n í s v ě d o m í

- 4.51 Nutnost utváření svědomí
- 4.52 Rozhodující vlivy na utváření svědomí
- 4.53 Vadný vývoj při utváření svědomí

4.6 V ý z n a m s v ě d o m í

5. Č L O V Ě K A S M R T

5.1 v ě d o m í s m r t i

- 5.11 Smrt jakožto lidský úděl
- 5.12 Dvojitá tvář smrti
- 5.13 Mylné cesty k překonání smrti

5.2 O s m y s l u s m r t i

- 5.21 Jedinečnost a drahocennost života
- 5.22 Konečná platnost a dovršení života

5.3 P o h l e d n a s m r t v p í s m ě
s v a t ě m

1. OSOBNÍ ZKUŠENOST LIDSKÉ EXISTENCE

vzhledem k tomu, že v těchto úvahách jde hlavně o základní struktury a základní zkušenosti lidského bytí, chceme v první kapitole popsat nejelementárnější danosti lidské existence a pokusit se vyložit je jak ve světle antropologické vědy, tak i ve světle křesťanského obrazu člověka

první daností a první zkušeností pro každého člověka je jeho existence v těle /1.1/. s právě ve své tělesné existenci se člověk může zakoušet¹ a poznávat jakožto osoba a skutečně se také jako osoba zakouší a poznává, jakožto osoba, která stojí uvnitř i nad všemi svými tělesnými stavy i činy, které nese a je jimi zasažena, jakožto osoba, která se má rozvíjet, aby se stala osobností /1.2/.

přitom ta to zkušenost osobního bytí a člověku určitého dorůstání k osobnosti má předpoklady, které spočívají především v mnohovrstevní výstavbě lidské individuality, je však zároveň spolupodmiňována okolním světem /1.3/.

1.1 Lidské bytí v těle²

1.11 Lidské bytí jakožto bytí v těle

"Bůh stvořil člověka v těle. Bytí v těle je pro člověka podstatné."² Bylo by málo říci: Mám tělo, jako např. mám auto či dům. Bylo by příliš říci: Jsem tělo, neboť jsme přece více než jen naše tělo. Jen v těle je člověk zjevný druhému, jen v těle zakouší sám sebe. všechny duchovní a

---

¹ pozn.: termín zakoušet /erfahren/ znamená, že poznatek "zakoušený" byl získán osobní zkušeností.

duševní činy jsou vyjadřovány tělem a obráceně, všechno dění v oblasti tělesnosti je osobním zážitkem, zážitkem který se dotýká mne; Bytí v těle patří k podstatě člověka.

Já jsem nemocen, já mám bolest, já jsem vyveden z duševní rovnováhy, jestliže jsou narušeny funkce těla. Opačně se může nepořádek v duševní a duchovní oblasti odrazit v tělesných nemocích a tím se projevit.

v těchto úvahách chápeme pojem tělo jakožto tělo člověka, tedy z toho hlediska, že naše lidské, na tělo vázané bytí je právě víc než jen pouhá tělesnost.

1.12 Tělo, jakožto zkušenost a vyjádření osobního, uskutečněného bytí

ve svém těle zakoušíme naše zcela osobní uskutečněné bytí. I když se stavební kameny našeho těla, - např. buňky, mohou v průběhu našeho života měnit, zůstává přece po celý náš život tělo totéž, zůstává nezaměnitelně naším tělem, jak o tom svědčí plné uvědomění vlastního Já. v gestech, v pohledu, ve vzezření, ve spádu řeči, v tónu hlasu, vyjadřujeme to, co se nás uvlitř dotklo, co nás těší nebo trýzní. Tělem nelze tak snadno lhát, jako pouhým slovem. pokus o to, chtít zobrazovat v tělesném bytí něco jiného, než čím je ve své podstatě, ztroskotává často v krátké době. A protože se "vnitřek člověka" projevuje v jeho tělesném bytí, poznává člověk, že odtud je také vždy ohrožen a hledá, jak se chránit od nechtěného a nebezpečného "obnažení".

---

²Základem odstavce 1.1. je kapitola: O smyslu lidské tělesnosti a pohlavnosti, z knihy: Alfons Auer; Der Mensch und seine Geschlechtigkeit, Würzburg 1967.

³Alfons Auer, viz ², str. 27.

1.13 Tělo - spojení se světem a lidmi

Tělem je člověk "zasazen do světa".⁴ v dýchání a výživě, ve stálém rozhovoru svých smyslů s kosmem, který ho obklopuje, zakouší člověk, že je neodlučitelně spojen s přírodou. především však je svým tělem spojen s ostatními lidmi. Slovo a gesto mohou tak nejen vyjádřit, nejen symbolizovat živé setkání, otevření člověka člověku, nýbrž mohou takovou pospolitost přímo založit.

"v těle se otevírá jeden druhému. Tělo - to je rozhovor, dříve než se vymění první slova; tělo - to je pospolitost, předcházející každému rozhodnutí, každé organizaci. . . . Člověk, jakožte tělesná existence je . . . stále mezi druhými, s druhými, pro druhé. My, lidé s tělem, žijeme . . . výměnou, rozhovorem, stále na cestě nalézat svou duši a její krásu, teprve v druhých. Bytí v těle - to je spolubytí s jinými."⁵

Největší plnosti může dosáhnout tělesná souměřitost v lásce pohlaví. K bytí v těle podstatně patří pohlavní určenost. To znamená, že člověk je ustanoven pro dovršení v druhém pohlaví, že "není dobré, aby byl člověk sám" - jak říká Bible /Gen 2,18/. velmi hluboce a na základě zkušenosti označuje písmo pohlavní spojení manželů vzájemným "poznáním". /Gen 4,1/

---

⁴ Alf. Auer str.1. 16

⁵ J. B. Melz: "Cor eardo, salutis" v. Hochland 55/1962, str. 97 - 107.

1.14 Tělo a lidská pospolitost.

Tělem je také člověk spojen s lidskou pospolitostí /společenstvím/. Svým tělesným bytím je člověk zasazen do generační posloupnosti a tím sa-mým nese v sobě určité zděděné vlastnosti, které zase dále předává následující generaci. - ve své tělesné existenci člověk zvláštním způsobem zakouší svou sounáležitost jakožto člen současně lidské společnosti, sdílí s ní stejné nebo podobné potřeby; zažívá její ochranu, její požadavky, ale také její hrozbu; z titulu své tělesné existence musí klást požadavky na společnost a nárokovat pro sebe práva, stejně tak, jako opačně musí uznávat práva druhých a brát na ně zřetel.

1.15 Zkušenost nenaplnění bytí v těle

Lidské zkušenosti nemůže ~~ukry~~ zůstat skryta skutečnost, že právě tam, kde zakoušíme tělesnost nejsilněji, jakožto vyjádření lidské sounáležitosti, zažíváme také velmi bolestně tvrdé hranice, které představuje bytí v těle. Kromě nemoci, bolesti a smrti, poukazuje právě hloubka lidské pospolitosti /lidského společenství/ na člověkovu ochráněnost a konečnost, které zažívá naléhavě a nepřehlédnutelně na vrcholku i v hlubinách tělesné zkušenosti.

Nenaplnění bytí i při naplnění lásky vyjadřovali a zpodobovali básníci všech dob. Zvláště případnou formulaci této zkušenosti přináší Paul Claudel /1868 - 1958/. V "Městě" /3.akt/ vkládá do ust Lále: "Já jsem příslib, který nelze splnit a právě v tom spočívá moje milost."

1.16 Mravní důsledky

Právě v tělesné existenci zakouší člověk zároveň nádheru i pomíjivost svého bytí. Z této skutečnosti pro něho vyplývají mravní povinnosti /úkoly/, z nichž zde mohou být uvedeny jen některé aspekty. Především má člověk řici vděčně "ano" svému tělu, musí se ke své tělesnosti kladně postavit. K tomu patří rozvinutí tělesných sil a odpovídající péče, aniž by tím bylo tělo zbožňováno. Patří k tomu také kladný postoj ke

stáří a k nemoci, ke smrti a pomíjivosti, aniž by se zapomínalo na to, jak i tělo je zahrnuto do křesťanského příslibu dovršeného života se všemi jeho důsledky.

vidíme dnes zvláště zřetelně, k jakým krajnostem vedou kosmetické pokusy zapírat násilným kultem mladost i stáří těla před sebou samým i před ostatními.

protože člověk může vyjádřit sám sebe jen ve svém těle, potřebuje kulturu v tomto vyjádření, v odívání i ve výchově, která pečuje o zdraví, o způsobilost k práci a o krásu těla. A protože jsme svým tělem zasazeni do světa, patří ke kultivovanému, člověka důstojnému, bytá v těle také odpovídající zacházení s přírodou.

"Je zapotřebí vysoké kultury k tomu, abychom správným způsobem zacházeli s přírodou... abychom ji lidským způsobem technicky ovládali, hospodárně využívali a zažívali její krásu ..." 6

Úkol:

přečtěte si v této souvislosti vyprávění písmo o strožení /Gen 1. a 2./ ve verších Gen 1,26 až 28 a 2,20 se mluví o "programu kulturních dějin lidstva". pokuste se naskicovat tento program vlastními slovy. jaké úkoly tu připadají člověku? jakou odpovědnost přejímá?

1.17 tělesná zkušenost jakožto odkaz na větší dobro /blaženost/

výšiny i hlubiny zkušeností s tělem, jak jsme se je pokusili ukázat, odkazují člověka vždy nad sebe samy, ale právě tím mu ukazují, že jeho blaženost, jeho konečné naplnění nelze očekávat ani od přírody, jakožto celku, ani od jiného člověka, ani od společnosti. A tady se mu může vynořit otázka po vyšším, nezranitelném blahu, po neohraničitelné pospolitosti a po takovém smyslu, který leží mimo pouhou časovou zkušenost.

---

6 Alf. Auer, str. 25 40.

"Když v našem na těle vázaném prožívání zakoušíme zároveň s výškou i bezednou propast, zároveň s plností i její omezenost ... pak nás to vede ve společenství s Bohem, v naději na velkolepost."⁷

Zvláště tísnivě však vystupuje otázka, proč a k čemu je mi takto dáno tělo, jestliže tělesná existence nedostačuje fyzickým, psychickým a sociálním požadavkům života. Tělo může být těžkým údělem, ať už z důvodu onemocnění tělesné soustavy anebo z důvodu vnějšího zmrzačení.

Zde můžeme uvést např. trpasličí vzrůst anebo mrzačení, buď dědičné anebo způsobené farmakologickým pokrokem, jako třeba u dětí, postižených Conterganem.

Takto po celý život postižené tělo nechává pak člověka vždy znovu zakoušet, jak musí a také bude stát stranou v oblasti jak tělesných a psychických, tak i mezilidských zážitků. Kdo je takto postižen, stojí stále před otázkou: Proč právě já a k čemu to je? I v tomto případě se tělo stává dotazem po větším, nezranitelném zdraví, po neohraničeném společenství a po takovém smyslu, který leží mimo pouhou časnou zkušenost.

Odkaz: Třetí serie úvah se bude podrobněji zabývat právě otázkou po posledním smyslu našeho bytí.

Shrnutí:

Člověk má nejen tělo - ale je člověkem v těle. Jeho osobnost se vyjadřuje v těle a je tímto tělem charakterizována. Tělem nabývá člověk styk se světem i s bližním, ano i pospolitostí všech lidí. V tom však zažívá také svou omezenost. Prožívání nenaplněnosti bytí i v naplnění, vede člověka nad něho, ku většímu dobru /blahu/.

---

⁷ Alf. Auer, str. 25

1.2 Bytí člověka jakožto osobní bytí a jeho rozvoj

Na počátku posledního odstavce jsme mluvili "o osobním bytí" v těle /1.12/ a o vyjadřování všech "duchovních a duševních úkonů" skrze tělo /1.11/. To znamená; člověk není jednoduše jen tělo, není jednoduše jen duch, je mnohem více osobou v těle a duchu. pokusme se objasnit toto tvrzení;

1.21 Individuum - individualita - osoba

Člověk není jen - jako třeba rostlina nebo zvíře - jednotlivým bytím uvnitř určitého druhu, není jen individuem, nýbrž je bytím s nezaměnitelnou a neopakovatelnou jedinešností, má bohatství svérázné /osobité/ individuality. A tuto individualitu má ve svém životě a konání uhájit a rozvíjet.

Individualita u člověka však v sobě samé zahrnuje i něco dalšího a hlubšího; v jednotě a celistvosti své individuality je člověk osobou.

"pod pojmem osoba rozumíme nositele uvědomělého já, pozitivního postoje k sobě samému a svobodného sebeurčení. Osoba je tedy bytí schopné sebeuvědomění a sebeurčení."⁸

Jakkoli se člověk odlišuje svou osobní individualitou od všech a od všeho, přece to neznámá, že by byl izolovaným bytím pro sebe sama. Mnohem více je touto individualitou spojen s živými lidmi, s dějinným společenstvím i s celým mimo-lidským světem. Jedině jako nezaměnitelně jedinečný je schopný, uzpůsoben a povolán být členem společnosti.

---

⁸ J.M. Hollenbach: "Menschwerdung des Geistes", Frankfurt 1963, str. 152

1.22 Osoba a osobnost

Lidská osoba počíná existovat nerozvinutá. V jejím rozvíjení nabývá člověk své já a učí se stavět se kladně sám k sobě. /řící "ano" sám sobě/. Tohoto cíle - kladného /pozitivního/ přisvědčení sobě samému může však být dosaženo jen tehdy, jestliže je člověk kladně přijat a milován. Takové uznání a lásku člověk očekává. A tím, že obojí prožívá, může jeho já - osoba překročit úzký okruh svého vlastního já a vrůst do pospolitosti bližních - stávat se osobností.

Ze životních zkušeností, zčásti velmi bolestných víme mnoho o významu onoho "být přijat a milován druhými". Věda dnes mluví o skrytosti v "sociálním mateřském klínu" rodiny, o "matce jakožto osudu". Jestliže jsou děti již v útlém věku odepřeny láska, přijetí a sebepotvrzení, pak to za určitých okolností vede až k naprosté neschopnosti rozvinout se v osobu. Zabraňuje to překonat sklon k sobecké sebelásce a tím samým i rozvinutí pravé dávající lásky.

Jako osobnosti označujeme takové lidi, kteří na nás působí svým výrazným lidským bytím a svým přesvědčujícím lidským vystupováním, co to znamená? Čím uvědoměleji a určitěji rozvíjí člověk své vlastní bytí, čím více se pokouší "být tím, čím je", čím více zároveň překračuje úzký okruh svého vlastního já, tím, že se otevře do pospolitosti bližních, tím více se stává osobností.

"Osobností je osoba, která přisvědčuje /kladně se staví/ hodnotám, k nimž je zaměřeno její bytí /existence/. předpokládá tedy jak bytí, tak i činnost tohoto bytí osoby, osobnost je aktivní naplnění osobního bytí osobou samou."⁹

⁹ T. Steinbüchel, Die phil. Grundlegung der kath. Sittenlehre 1947, str. 350.

stávat se osobností je mravním úkolem dozrávání, v němž se uchovává a rozvíjí lidská individualita, v němž se dotváří osobité zvýraznění a to nejen v jednání, které směřuje mimo vlastní osobu. ve šťastně uskutečněném osobním zvýraznění se stává člověk schopným zapojit se do lidského /spolublíženského/ okolí, ale přece při tom zůstat sám sebou, případně se stále stávat více člověkem a také novým člověkem.

Úkol: V první serii úvah jsme v rámci historického vývoje mluvili o "přícházení člověka k sobě samému". přečtete si ještě jednou příslušné odstavce. Jakými termíny se tam popisuje odkrývání, příp. nové odkrývání lidského já?

A chcete-li udělat ještě krok dále, pokuste se vypracovat společná a rozdílná hlediska obou popisů.

1.3 Individuální předpoklady pro sebeuvědomění osoby a pro její uskutečnění

Jakkoli je třeba v mnohovrstevnosti lidského bytí považovat lidskou osobu a osobnost za to, co zakládá jednotu a co samo v sobě vytrvá,^{vá} přece má lidská osobnost své individuální předpoklady a podmínky: Je nesena rozličnými "vnitřními" vrstvami a "vnějšími" vztahy a je zažívána /zakoušena/ v různých vrstvách.

1.31 vnitřní struktura

Pojem "vnitřní struktura" označujeme různé vnitřní vrstvy, jejichž výčet a pojmenování uvádíme podle psychologa Filipa Lersch -e /1898/. V této vnitřní struktuře, v této vnitřní výstavbě osoby rozlišujeme endothymní základ nálad, pocitů a dychtění; nad ním se zdvíhá osobní nastavba, v níž probíhají uvědomělé úkony myšlení, posuzování a chtění. Obě tyto vrstvy spočívají na ještě hlubší "před-psychické" vrstvě, na "životním základu", který řídí celek organických, tělesných pochodů a stavů. Všechny tyto vrstvy nestojí samostatně vedle sebe, nýbrž jsou spolu těsně spojeny a vzájemně se prostupují.

Tyto vrstvy jsou zaměřeny vždy k různým, vzájemně souvisejícím cílům;

- biologická základna, životní základ nese a zaručuje lidské živé bytí;
- endothymní základ, jakožto vrstva nesoucí duševní život, dává impulzy a obsah individuálnímu sebebytí /vlastní existenci/;
- osobní nastavba, která ujasňuje a řídí zážitky endothymního základu, otevírá člověka zároveň světu, spolubližnímu i Bohu.

V akcích i reakcích životního základu, endothymního základu a osobní nastavby zakouší /zažívá/ člověk, že ve všech proměnách i změnách zůstává přece stále týmž, samým sebou.

1.32 vnější struktura

Člověk, jehož vnitřní struktura je vytvářena těmito, sice rozlišitelnými, nicméně však vzájemně se prostupujícími vrstvami, stejí zároveň ve vztahovém a silovém poli, které ho strukturalizuje zvnějšku /vnější struktura/; a zároveň vytváří předpoklad pro zakoušení /prožívání/ lidské osobnosti, která zůstává stále tatáž ve všech změnách. Tato vnější struktura se utváří ve vztazích osoby k oblastem hmotného světa a ku společensko- spolulidským oblastem, při čemž v těchto vztazích je třeba zažívat /zakoušet/ hodnoty a smysl magií obsa- hy, které vyžadují uskutečnění.

Vnitřní i vnější struktura jsou ve vzájemném vztahu a vzájemně se také podmiňují.

1.33 vědomí a podvědomí

Jestliže nepozorujeme osobu tolik z hlediska její vý- stavby, jako spíše z hlediska, jak zakouší /prožívá/ svůj život a jak si je vědoma sama sebe, pak je možné pomocí hloubkové psychologie rozlišovat mezi neuvědomělými příp. spoluuvědomělými a uvědomělými vrstvami.

při uvědomělém činu, např. při uvědomělém rozhodnutí pro něco nebo proti něčemu, hrají vždy roli také neuvědomělé příp. spoluuvědomělé vlivy, o nichž nemá sám člověk jasno a s nichž také nemůže jen tak beze všeho klást účty. A opačně uvědomělé prožívání proniká do podvědomých příp. spoluuvědomělých vrstev a může je ovlivňovat a určovat. Tedy také zde trvá stálý vzájemný vztah.

Uvědomělé a neuvědomělé, příp. spoluuvědomělé v člověku vytváří každé svým způsobem bázi, ba vlastní předpoklad, pro prožívání toho, co je v životě relativně přetrvávající, pro pro žívání lidského osobního bytí a jeho rozvíjení.

1.34 Podmíněnost lidského bytí /existence/

Toto, co relativně přetrvává a co zůstává stále totéž v lidské osobnosti, to, co se podává ke svému uskutečnění, prožívá se tedy z více hledisek ja kožto podmíněné. Není plně svobodné a neomezené ve svých možnostech rozvoje, ale zároveň musí žít a rozvíjet se "spjato se svým údělem" v určitých podmínkách, které jsou předem dány. Člověk zakouší omezenost své fyzické i psychické konstituce. Je postaven do určité dějinné situace, která mu neotvírá libovolné možnosti a jeho působení klade za určitých okolností i odpor. Žije v určitém prostředí nebo v určité sociální skupině, které mohou jeho rozvíjení brzdit. Tyto zkušenosti mohou mít různý význam pro rozvoj osobnosti. Jednomu otevírají možnosti ovládnout život - vzdor podmíněnosti a nahodilosti tělesného a psychického bytí. Jinému zase tyto zkušenosti stále bolestně připomínají, že ze své omezenosti nikdy nevystoupí. Tak zažívá člověk právě v předpokladech svého osobního bytí i svého osobního uvědomění podmíněnost a nahodilost vlastního života.

Shrnutí:

Člověk není jen jednotlivým bytím, individuem, je mnohem více jedinečným bytím, má svou individualitu. Tato individualita má svou konečnou jednotu a střed v jeho osobním bytí, které mu umožňuje svobodné sebeurčení. Jestliže se pokusí, aby se stal tím, co je mu dáno a uloženo, pak se člověk stává sobností. Takové uskutečnění osobnosti je vázáno na podmínky, které lze nalézt npř. ve vnitřní a vnější struktuře osoby, ale také v oblastech podvědomí, spoluvědomí a vědomí. Toto vše se projevuje jako předem dané omezení, které se může stát pro člověka příležitostí k sebeuskromnění, ale také ku překročení sebe sama.

Otázky k opakování;

1. Často se tvrdí, že tělo je vězením duchové duše. Jak se stavíte po studiu první kapitoly k tomuto tvrzení? Je případné nebo nikoliv? pokuste se o krátké zdůvodnění.
2. Definujte vlastními slovy rozdíl mezi individuem a individualitou mezi osobou a osobností.
3. Kdy bývá zvláště tvrdě zakoušena otázka po smyslu a účelu těla? Uveďte příklad.
4. popište výstavbu lidské vnitřní struktury podle Fil.Lersche a udejte obsahovou náplň jednotlivých vrstev.

2. ŽIVOTNÍ PROSTOR ČLOVĚKA.

Rozvíjení lidské osobnosti neprobíhá ve vzduchoprázdném prostoru ani v bezbřehé libovolnosti. Člověku patří nejen hmotné okolí, zprostředkované jeho tělem, ale nalézá se také v kulturním prostředí, které je vázáno na čas a prostor, je dějinně a společensky určené. Toto prostředí také člověk sám speluvytváří. I když jsme se již o těchto vztazích zmínili v 1. kapitole, protože o jednotlivých aspektech lidského bytí nelze nikdy uvažovat bez jejich příslušnosti k jiným vztahům, je třeba jim věnovat vzhledem k jejich důležitosti samostatnou kapitolu.

2.1 Člověk a jeho historie

Člověk zakouší sám sebe nejen jako bytí, které získalo po svých předcích biologické dědictví, ale je také zasazen do celkové minulosti lidstva, do tradice, se kterou se setkává rozmanitým způsobem ve svém lidském okolí, např. v rodině, ve škole, na pracovišti, v kultuře, ve svém volném čase. Tento celý okolní svět, je-muž minulost vtiskla svůj charakter, se stává člověku zároveň úkolem, který má uskutečnit v přítomnosti se zaměřením do budoucnosti.

2.11 Řeč jakožto zna-k dějinného rázu /charakteru/

Daná duchovní kultura a okolní svět, minulostí ztvárněná a přítomností ztvárňující, se nejzřejměji zakouš^í v konkrátní řeči, kterou již dítě přejímá, a dále ve stylu života, myšlení a hodnocení, který je již každému člověku předem dán a který právě v řeči dochází svého vyjádření.

Skutečnost, že člověk má schopnost řeči, která se liší od pouhých zvuků, vydávaných zvířaty - je jedním z nejmater- telnějších znamení jeho duchovosti, i když je vázána na tě-

lesný základ a tělesné schopnosti. Řeč dává možnost sdělovat vlastní myšlení a přejímat duchovní vlastnictví druhých lidí, a to jak současných, tak i minulých generací. ve tvořivé kulturní řeči se jaksi zrcadlí vytržsklý duch lidských skupin které do ní vložily substanci svých duchovních zkušeností a svého duchovního úsilí. Mnohost a proměnlivost jazyků poukazuje zároveň na to, ja-k mnohotvárným a různorodým způsobem zakouší člověk své vlastní /uskutečněné/ bytí a svůj vlastní okolní svět, jakých proměn je člověk ve svých dějinách schopen a jakému omezení podléhá jeho osobní i světové zkušenosti.

Toho, kdo se podrobněji zajímá o problémy řeči, odkazujeme na svazek "Filosofie" Fischerova slovníku /srov. odkazy na literaturu na konci tohoto pojednání/, kde pod termínem "filosofie řeči" lze najít další souvislosti.

v řeči, v níž se podstatně projevuje duchovní život člověka, vyjadřuje se a je sdělován daný styl života, myšlení a hodnocení, do něhož každý člověk vrůstá a jímž je také společensky i dějinně formován. Tímto způsobem je třeba vysvětlit různě formovaný životní prostor jednotlivých historických epoch (např. řecko-římskou antiku, renesanci, osvícenství/, stejně tak jako rozdílných kulturních oblastí /evropská západní kultura, asijská kultura/.

2.12 Utváření dějin člověkem

Člověk zakouší však dějinnost také jako možnost a úkol kriticky posuzovat a dále rozvíjet vše zděděné. zkoumáním a ovládním přírody usiluje vystoupit z tísně tělesnosti; může plánovitě spoluvytvářet hmotnou i duchovní budoucnost. právě dnešní člověk zakouší v technicky-civilizačním pokroku naší epochy velkou sílu aktivního spolutvářce svých vlastních dějin.

"Dnes stojí lidstvo v nové epoše svých dějin, v níž rychlé a hluboké změny krok za krokem zasahují celý svět. Vycházejí z člověka, z jeho rozumu a jeho tvůrčí síly, působí opět zpětně na něho, na jeho osobní i kolektivní mínění a přání, na jeho způsob, jak hledět na lidi a věci a jak s nimi zacházet. A tak je možno již mluvit o skutečném sociálním a kulturním přetváření /přeměně/."

/Gaudium et spes, odst. 4/

Jak silně zakouší člověk toto vše současně jako pozhledání i jako nebezpečí - srv. první serii úvah.1

Zatímco člověk minulých ~~lxx~~ dob byl velmi silně, téměř jednostranně vázán na minulost, protože zakoušel svou bezmocnost proti silám přírody a proti moci dějin, jde člověku našeho století daleko více o budoucnost. A tuto budoucnost člověk trpně neočekává - jak už bylo řečeno - nýbrž racionálně ji plánuje a utváří. Takové jednání se mu nejeví jako nebezpečí nebo dokonce opovržlivost /srov. 1. sešit 1/2. 12/, ale právě naopak, člověk věří, že je nejen oprávněn, ale povinen, aby vědecky zkoumal budoucnost /futureologie/ a prakticky zajišťoval budoucí stav jak přírody, tak i člověka.

Toto utváření pro budoucnost se však může podařit jen tehdy, jestliže bude uvědoměle zažita minulost a jestliže to, co má přicházet bude pečlivě uváženo a odpovědně plánováno.

2.13 Utváření dějin ja-kožto úkol přítomnosti

Pro jednotlivého člověka, který takto stojí s celým lidstvem mezi minulostí a budoucností trvá v jakékoliv nynější situaci možnost a výzva, přejímat kriticky svou minulost a spolurozhodovat o budoucnosti. A při tom dané nadání a životní role určují schopnost i možnost jednotlivého člověka. Člověk tedy nemá neomezenou možnost přetvářet. Nicméně však každý člověk má alespoň kus této způsobilosti a tím také i tento úkol. Předběžnou podmínkou pro uskutečnění tohoto úkolu je však znalost lidského ducha, která ho vede k výběru a zpracování konkrétních kulturních forem, jejich nabídek a jejich pozitivních i negativních vyhládek pro osobní život. V té míře, jaké dosáhl v osobním zrání, je také člověk scho-

peh v živém setkání se sděděnou kulturou a jejími lidskými nositeli přispět svým vlastním přínosem k dějinám lidstva a tím také brzdit a překonávat falešný vývoj a podporovat vývoj pozitivní.

v otevřenosti pro poznání všeho, co přichází, v přijímání toho, co je pro lidstvo opravdu užitečné, v odstupu - a je-li třeba i v odmítání toho, co ohrožuje osobu a lidskou pospolitost anebo ji dokonce činí poslušnou cizí moci a zotročuje ji,- v tom všem překonává zralý člověk v přítomnosti minulost a zodpovědně utváří budoucnost.

Úkoly:

1. Srovnajte výklady o dějinnosti z 1. serie úvah s tím, co zde bylo řečeno. Jak chápeme dějinnost tam, a jak zde? v čem vidíte rozdíly? v čem vidíte paralely?
2. Čtěte ve starém zákoně Deuteronomium /Dt 26,5-10/. píše se tam o "malém dějinném credu" spravedlivého člověka z vyvoleného národa. Jak se zde prožívají dějiny? Jak jsou tyto dějiny smysluplně "vřazeny" do tehdejší přítomnosti? Co znamenají pro budoucnost Israele?

2.2 Člověk a společnost

Vzájemná závislost

Jak jsme viděli, prožívá člověk svou dějinnost dalekosáhle jako společenské bytí, jako člen celého lidstva, příp. konkrétních skupin. Jednotlivec, který je tímto způsobem nasazen do lidské společnosti a pospolitosti, nutně potřebuje tuto společnost a pospolitost, aby mohl existovat jako člověk a mohl se jíma ~~stát~~ také v plném smyslu stát. A opačně potřebuje společnost, jako každá jiná pospolitost, nasazení jednotlivce, aby mohla být společností lidsky důstojnou.

Člověk potřebuje rozmanitým způsobem bližního /spolu-člověka/, v jehož podobě se také vždy již setkává s celou lidskou společností.

Zkušenost sebenalezení

prostřednictvím svého těla, nasloucháním, viděním, dotýkáním, gestikulací, řečí, setkává se člověk se svým světem, který jej obklopuje, zvláště pak se svými bližními /srv.l.kap./.

Jedině v "sociálním mateřském kláně rodiny" /náhražkově také péčí jiných zastupujících členů společnosti/ se dítě uchovává ve svém bytí a zároveň se otevře pro plně lidské uskutečněné bytí. v milující péči svých spolubližních zažívá skutečnost, že bylo přijato a potvrzeno jako hodnota. Tím, že je odkázáno na druhé, zažívá tuto danost i úkol, že musí svůj životní prostor sdílet s těmito lidmi, opěťovat tuto náklonnost a respektovat je jakožto nositele stejné důstojnosti a stejných práv. zároveň však musí svá vlastní práva hájit a prosazovat proti nárokům druhých.

Jak mohou ukázat tyto skutečnosti, je sebeuvědomělé myšlení a chtění možné jedině v setkání s druhými lidmi. Duchovní činnost je odkázána na tyto "druhé" a rozvíjí se jedině životním setkáním s nimi. vlastní "já" si uvědomuje samo sebe vzhledem /vůči/ k "Ty" svého bližního /spolu-člově-

ka/. vůle k činu se rozvíjí jen tam, kde lákavé motivy - jako např. naděje na úspěch a tím na společenské uznání, pobízejí k překonání vnějších i vnitřních překážek. Teprve toto společenské uznání, uznání mého já jako hodnoty ve společnosti, např. v rodině, ve skupině, ve velké společnosti, umožňuje sebeuvědomění a sebepotvrzení, kladný postoj k sobě samému a otevření vlastního já spolubližním.

"věci nevznášejí požadavek, aby byly viděny, ceněny, duchovně hodnoceny. Člověk však ano. Nemůže tím, čím je, být jednoduše jen sám pro sebe; potřebuje někoho, pro něhož by mohl něčím být. Jestliže je vržen zpět sám k sobě, zakrní. Neboť má cit pro to, zda je chápán a je mu porozuměno. Kde k tomu nedojde, tam ho to zasahuje jako popření, vidí, že je odsunut stranou, přehlížen, vyřazen z vlastního života živých lidí."

/N. Hartmann, Das Problem des geistigen Seins, Berlin 1933, str. 148/

Zkušenost zakrnění /zmrzačení/

Člověk musí tedy mít možnost být členem lidské společnosti, musí být spolu-člověkem /bližním/, jinak zakrní. Zvláště pak musí být uznáván a ceněn. Bez minimální míry sociálního uznání by se stal životně nejistým "opomíjeným jedincem" anebo rebellem a revolucionářem, nepřítelem lidské společnosti.

Literatura i dějiny znají "rebela" z uražené cti, např. tělesně znetvořeného, kterého společnost odmítla, tím ho zabrzdila a učinila z něho antisociální živel. Avšak známe nejen jedince, kteří byli vyvrženi ze společnosti, nýbrž i třídy, rasy, menšiny, jimž je odpírána sociální rovnoprávnost, kterou si pak chtějí násilím vynutit. V této souvislosti je možné si připomenout rasový problém v Severní Americe nebo v Jihoafrické republice.

Odpovědnost společnosti

Společnost a její odpovědní členové mají povinnost zaručit a zajistit každému člověku jeho právo na život a rozvinutí uvnitř spolulidské /bliženské/ pospolitosti. Nevyřešená napětí mezi člověkem a jeho okolím mohou brzdit rozvinutí tohoto člověka a v mezním případě dokonce znemožnit další tělesný život, mohou vést k duševně-společenským onemocněním, ať i k sebevraždě ze zoufalství.

Lidem, jimž je zřetelně ztížen přístup k bližním a tím samým i zatížena sociální adaptace ve společnosti /např. pro přehnaný vztah ke svému já, pro opomíjení v útlém dětství, pro tělesné zmrzačení anebo pro jinou "zvláštnost"/, musí společnost věnovat zvýšenou péči a především pak ti, její představitelé, kteří mají co činit s takovými lidmi v jejich zaměstnání. Člověk, který se stal sociálním, musí mít možnost, aby se znovu stal plnoprávným členem společnosti. /v tomto smyslu se dnes usiluje o to, aby se při výkonu trestu stala cílovým, konečným smyslem tohoto potrestání resocializace, tj. opětné začlenění do lidské společnosti. Toto úsilí se odrazilo i v reformě trestního práva/.

2.22 Skrze sebeuchování k sebeuskutečnění

Mravně je rozhodující, že je také určitá hranice ve vztahu k druhému, tak jak to odpovídá vlastní osobnosti člověka. Člověk by jistě zakrněl beze vztahu k druhému, bez společnosti, neboť si uvědomuje svou vlastní hodnotu jen v setkání. Ale poznaná hodnota druhého vyžaduje respekt, odstup a takt, vyžaduje toleranci uvlitř společnosti, ano, pozitivní uznání vlastního bytí jedince. Nikdo nemá právo pronikat do intimní sféry druhého, jestliže jej tam on sám dobrovolně nevpustí. Stejně tak vyžaduje mravní zachování sama sebe, že se nevydávám na pospas. I bezvýhradné sebevydání člověka druhému má svou krajní hranici, při nejmenším nesmí být já nikdy znevolněno druhým /Ty/ a propadnout mu.

Společnost jako celek musí tolerovat a vážit si vlastního bytí jedince tím, že mu trvale umožňuje adaptaci ve společnosti, což má také zajistit vhodnými institucionálními ustanoveními, /např. vydáním zákonů/. Jednotlivec má právě také kvůli společnosti rozvíjet a hájit své osobné, vlastní, odpovědné bytí, aby se lidská společnost nezvrhla v masu a tak nebylo znemožněno důstojné bytí člověka.

odpovědnost za společnost

při tom ovšem ani jedinec ve svém sebeuchování a sebe-
uhájení, ani malá lidská pospolitost, která při vší své vlast-
ní hodnotě může inklinovat ke skupinovému egoismu, nesmí
přehlížet své povinnosti k celé společnosti, pro jejíž
blaho musí všichni její členové přinášet svůj podíl, neboť
jí vpravdě děkují za rozhodující ráz i podněty pro vlastní
rozvinutí.

Jednotlivec a společnost, nebezpečné a plodné napětí

Tak stojí člověk ve stálém a finálně neřešitelném
napětí mezi sebedáváním a sebeuchováváním, mezi zkušenostním
obohacováním v malém kruhu bližních a uvědomělou povinností
k velké lidské společnosti. Toto napětí vedlo v dějinách
lidstva vždy znova a kyvadlově k jednostranným výchylkám,
k ohrožování společného života lidí; bylo však také vždy
opětovaně "tvářícím napětím", které dávalo impulsy pro poli-
tické i kulturní činy /dění/.

Úkol,

zkušenost obšťastňujících a obohacujících mezilidských
vztahů, stejně tak jako zkušenost konečného neřešitelného
napětí a trvalé nedostatečnosti ve vztahu jedince ke společ-
nosti, onoho já ku ty, mohou být poukazem na hlubší naplnění
které je darované a se kterým nelze jen tak volně nakládat.
O tom byla právě řeč v tomto i minulém souboru úvah. Rekapit-
tulujte příslušné výpovědi.

3. Z K U Š E N O S T S V O B O D Y

3.1 N a p ě t í m e z i s v o b o d o u a u r ě e - n o s t í

Mluvili jsme o možnostech rozvinutí člověka, především však také o jeho podmíněnosti a omezení, vycházejícím z něho samého a z jeho okolního světa.

Úkol:

Dříve než budete pokračovat ve studiu, můžete na základě dosud probrané látky ještě jednou shrnout ony činitele, které omezují a podmiňují naše lidské bytí. Které z těchto činitele můžeme spočítávat v tělesně biologickém ustavení člověka, které v individuálně personální oblasti a které vycházejí z okolního světa a dějinnosti?

pokuste se toto své shrnutí doplnit příklady z vašeho vlastního života.

3.11 stav problému

Jestliže si živě představíme podmíněnosti a omezenosti lidského bytí, pak se vynořují následující otázky: jak můžeme mluvit o sobodě, jestliže jsme tolik omezeni ve svých možnostech? Nejsme bezmocně vydáni svému osudu? Není každé z našich rozhodnutí určováno činiteli, které nejsou v naší moci?

3.12 Dvojitá zkušenost svobody a určenosti

přesto však mluvíme o svobodě. přesto zakoušíme, že jsme svobodni. Nezakoušíme ovšem absolutní svobodu, ale vidíme, že můžeme svobodně jednat a svobodně sebe realizovat ve volném - i když ohraničeném prostoru. Naše svoboda ve

chtění /ve vůli/ a v jednání se projevuje - v každém případě podle našeho vlastního uvědomění - v tom, že mezi objektivně danými vůlitelnými možnostmi můžeme vybrat tu, která nám nejvíce odpovídá. A tím se nám svoboda, kterou zakoušíme, projevuje jako schopnost vůle jednat na základě vlastní volby a sebeurčení. Můžeme se rozhodnout pro nebo proti objektům i statkům, které jsou nám dány; můžeme sami naše jednání utbovat.

Člověk bývá ovšem také ovlivněn pudovými žádostmi. Také toto je elementární zkušenost člověka a moderní bádání ukazuje jak hluboko sahá tato ovlivněnost pudy.

3.13 Jednostranné řešení základního napětí

V otázce po svobodě člověka vedl takto načrtnutý problém ku dvěma extrémním pojetím, jejichž společným znakem je jednostranné řešení problému napětí:

1. Na jedné straně je to na uka o totální neurčenosti člověka, o jeho totálním ideterminismu. Člověku se přičítá úplná svoboda bez míry a omezení.
2. Na druhé straně stojí nauka o totální určenosti člověka, o totálním determinismu, v němž se člověku nepřiznává vůbec žádný svobodný prostor.

3.2 N á š s v o b o d n ý p r o s t o r

Ten, kdo by chtěl zkusit a psychologickým pozorováním a výkladem přesněji popsat, kde a jak se projevuje svoboda aniž by příliš ukvapeně řešil popsané napětí, ten nalezne všechnu podmíněnost a omezenost člověka prostor osobní svobody, který může určovat sám člověk. Tento prostor svobody

se ukazuje v určitých pozorováních, která může člověk uskutečnit sám na sobě i na druhých.

3.21 postoj ke světu

Svět, ve kterém člověk žije, se mu nejeví jako nějaká ztrnulá a hotová danost, která jednoduše proti němu vystupuje a nutí ho k určitým reakcím. V určitém smyslu si daleko více člověk vytváří svůj svět, při čemž v něm odhaluje anebo do něho vnáší smysluplný obsah a hodnoty a zároveň k němu za-ujímá různorodé, ba i proměny-schopné postoje. Tato hodnocení i postoje může poznat sám anebo je převzít z přesvědčení druhých lidí. Základem takovýchto jednotlivých hodnocení a jednotlivých postojů je však vždy celkový názor na svět, pro nějž se člověk - i když často neuvědoměle - rozhodl.

3.22 Rozhodnutí z principů

Naše volní rozhodování prokazuje dále svou svobodu v tom, do jaké míry je schopno principiálně určovat samo sebe /tzn. samostatně se rozhodnout, vycházející z principiálních základů/. Je tím více svobodnější, čím více vychází z principů /základů/, které si samo uvědomilo a zvolilo. Svoboda vůle se přitom zvláště projevuje v uvědomění toho, že za stejných okolností můžeme jednat anebo se rozhodovat tak či onak, a to i tehdy, kdy se motivy, pohnutky pro i proti jeví v rovnováze.

Úkol:

Vyhledejte ve svém životě příklad, kdy jste se museli svobodně rozhodnout, a to při zřetelné /jasné/ rovnováze motivů. Uvažujte ještě jednou o tomto rozhodnutí a určete který motiv jste přese vše považovali za závažnější.

3.23 Rozhodnutí podle mravních měřítek

Prostor osobní svobody se dále projevuje v elementárním uvědomění, že při sebezapření a sebezpřekonání - kvůli vyšším hodnotám - můžeme odmítnout egoistické motivy. Lidské jednání se tedy hodnotí podle toho, je-li mravně dobré nebo zlé. Ptáme se vždy po tom, co je dobré. Před rozhodnutím se dobro uplatňuje jakožto vědomí povinnosti a závaznosti, po rozhodnutí jakožto vědomí odpovědnosti za to, co se stalo. Mravní závaznost, která se může obrátit jen na svobodu /= jejímž předpokladem je svoboda/, je v tomto případě naším měřítkem hodnot a může být ve svých požadavcích silnější, než pud po sebezáchově.

3.24 Zkušenost viny

Kdyby nebylo žádné relativně svobodné způsobnosti člověka k jeho rozvinutí /rozvoji/, pak by nebylo ani žádné viny, za ní by byl odpovědný. Totální determinace /3.13/ vylučuje přičitatelnost viny při provinění. A přitom nemusí být vina prokazatelná bezprostředně z nějakého jednání - může spočívat daleko dříve předtím ve zúženém, člověku neodpovídajícím ocenění světa, jakožto světa hodnot. Toto poznání /rozeznání/ hodnot je předpokladem pro posuzování a jednání. Široce rozšířená lidská zkušenost viny poukazuje tedy znovu na svobodu.

3.25 Svoboda jakožto nevyvratitelná lidská zkušenost

To, co bylo řečeno v předcházejících odstavcích, může ukázat /objasnit/, že svoboda je daností lidského bytí /existence/ a člověk ji může bezprostředně a spontánně zakoušet. Uvedené skutečnosti jistě nemají průkaznou sílu argumentů, jakou by potřeboval a měl třeba přírodovědecký důkaz. Avšak svoboda, jakožto osobní danost, která patří k jádru osoby, ba snad sama je jádrem osoby /srv. 1.21/, nemůže být nakonec přístupná zásahu přírodovědecké metody, přicházejícímu jaksi "zvenčí"; a nemůže jím být ani v plném smyslu zachytitelná.

vždyť nakonec i sama osoba je v hlubinách své jedinečnosti nezbadatelná. Kdo však je připraven přijímat onu zkušenost, kterou činí sám se sebou jakožto s osobou a jakou činí i ostatní osoby samy se sebou, jakožto zkušenost reálnou, skutečnou, pro toho je také vlastní svoboda skutečností. v tomto smyslu je zkušenost svobody konečnou a nevyvratitelnou daností.

3.3 S v o b o d a j a k o ž t o ú k o l

Člověk, který získává tuto zkušenost svobody, je si také vědom významu této svobody. Ona mu umožňuje, ale také vyžaduje, aby sám sebe určoval /sebeurčení!/. To, co jsme v předchozích úvahách nazývali "osobností", co jsme se pokusili popsat jakožto "vyjádření dějin člověkem" a co je dáno člověku jakožto trvalý úkol, spočívá nakonec v této možnosti sebeurčení ve svobodě a může být uskutečněno jen tehdy, jestliže člověk své svobody používá. Svoboda, jakožto vloha /dispozice/, která se nestane skutkem, mrzačí člověka a jeho svět. Jestliže však se stane skutkem, jestliže člověk jedná ze své svobody, pak je také sám odpovědný za to, co se "skrže" něho děje a čím se sám "skrže to" stane, /= co sám působí a čím se tím stane/. Tak nakonec svoboda zakládá jedinečný ráz /osobnosti/ člověka, je jádrem jeho neztratitelné důstojnosti, je jeho úkolem, jehož se nemůže zříci.

Úkol:

Čtěte ve st. zákoně sir 15,14-17. Co říká tento text o svobodě ve spojení s předešlou kapitolou?

4. SVĚDOMÍ A USKUTEČŇOVÁNÍ D O B R A

4.1 p r o b l é m s v ě d o m í

Stále znovu byla v našich úvařách řeč o tom, že člověk se má - ve své tělesnosti, ve svém osobním bytí, ve společnosti, v níž žije - sám uskutečňovat ve svobodě. Člověk, který se uskutečňuje, utváří tím samým svůj dějinný svět, utváří v přítomnosti budoucnost svou i budoucnost svých bližních. Vzhledem k možnostem, které mu při tom - a zvláště pak v dnešní době - dávají do rukou přírodní vědy a technika /srv. sešit 1/, vynořuje se tím naléhavěji otázka, jak bude člověk ovládat budoucnost našeho světa, který se stává stále menším a stále více se vzájemně sbližuje? Ovládat nikoliv toliko jen organizující rozum a používáním své moci nad silami přírody i nad svým vlastním životem /což ovšem neznamená žádné skutečné ovládnání/, nýbrž ovládat daleko více mravními silami odpovědnosti /srv. sešit 1 - 4.32/? Tato otázka, pro budoucnost opravdu rozhodující, nám poukazuje na onu schopnost člověka, kterou nazýváme "svědomí", a která člověka nevyhnutelně odkazuje na skutečnost dobra a zla.

4.2 O d k u d j e s v ě d o m í ?

4.21 svědomí - přirozená vlohá

"Mít svědomí patří k bytí člověka" /H. Kuhn; Begegnung mit dem Sein, Tübingen 1954, s. 60/. Svědomí, stejně tak jako naše smysly a schopnost přemýšlet patří k prvotním vlohám člověka. Tak, ja ko oko může rozeznávat světlo a tmu, tak vlastním polem působnosti svědomí je základní schopnost rozlišovat mezi mravně dobrým a zlým. Člověk dostal svědomí jako ^{žto} přirozenou vlohú.

4.22 svědomí není přirozenou vlohou?

proti názoru, že svědomí patří neoddělitelně k lidskému životu, se v posledních 150 letech ozvaly závažné hlasy. Chtějí ukázat, že svědomí vzniklo až v pozdějších lidských nebo lidstva se týkajících vývojových fázích /k odstavec 4.22 srv.: Th. Müncker; Die psychologischen Grundlagen der kat. Sittenlehre, Püßeldorf, 1953, str. 131 n/.

1. Základní námitka proti přirozené danosti svědomí

Společné základní tvrzení všech těchto výkladů o vzniku svědomí zní; svědomí není schopnost, která je dána bezprostředně s lidským bytím, nýbrž byla promítnuta do člověka později vystoupivšími vnitřními i vnějšími činiteli. Jako důkaz slouží pozorování, že v různých dobách a v různých kulturách i náboženstvích byl jeden a tentýž čin posuzován jako dobrý i jako zlý.

Tak například kočávné kmeny, které musely stále bojovat o svůj život, zabíjely staré a pochoďu neschopné rodiče, zatímco v jiných kulturách byli churaví rodiče opatrováni a ctěni.

Kdyby bylo již od počátku propůjčeno svědomí všem lidem, pak by i chápání mravního dobra a zla muselo být i v jednotlivostech naprosto stejné.

Logická chyba v této námitce:

U této námitky došlo ke dvojí záměně:

Za prvé: poznání a uznání určitých norem a zákonů není přece svědomím člověka, jak ještě ukážíme. Někdo přece může čistě rozumově znát vyhraněný systém hodnot s vysokými ideály a přece může žít zcela bez svědomí.

za druhé: Jestliže mluvíme o přirozené danosti svědomí, pak tvrdíme, že svědomí bylo přirozeně dáno jakožto vloha. Je samozřejmé, že v procesu utváření svědomí mají dalekosáhlý význam silné osobní prožitky, vlivy okolního světa /údobí bídy a války/ a působení lidské společnosti /duch doby, příklad jiných/. při vší této obsahové tvárnosti však lidé vždy uznávali určité, i když možná že různé způsoby chování, za mravně dobré nebo zlé.

Když válečnické kmeny zabíjely staré rodiče, chtěly jim tímto způsobem prokázat poslední službu lásky, aby totiž neupadli do rukou nemilosrdného nepřítele. Když kanibal snědl svého nepřítele, pak to není žádný důkaz, že tento kulturní stupeň nevěděl nic o svědomí. Kanibal věřil, že bojová síla jeho protivníka přejde do jeho těla, a to pokládal za dobré a hodné usilování.

2. Nevyhovující teorie o vzniku svědomí

dále bývá vznik svědomí odůvodňován takto:

Svědomí je totéž co zvířecí instinkt.

Radikální stoupenci výlučného vývoje lidského života ze zvířete, jako Charles Darwin /1809 - 1882/, kladou zvířecí instinkt na stejný stupeň jako lidské svědomí. podle toho by bylo svědomí jenom formou /způsobem/ sebeuchování. určité pocity chuti /na něco/ a vše, co je momentálně nutné a žádoucí se podle tohoto mínění považovalo za dobré a to, co bylo nevýhodné, anebo co nebylo chuťově přitažlivé, mělo platit za zlé a špatné.

Svědomí jako sociální dědictví.

Jiní odvozovali svědomí od daností, podmíněných společností a učinili z něho produkt určitého sociálního dědictví. protože mnohé generace tvrdě trestaly např, krádež, dostává prý zloděj po krádeži výčitky svědomí.

vznik svědomí z touhy po moci.

Spojení obou předchozích pojetí představuje vývojová teorie Friedricha Nietzscheho. Pro něho je svědomí úzce spojeno s touhou člověka po moci. Slabší povahy se prý pokoušely vyrovnávat svou podřazenost tím, že podezřívaly ze zlého to, co bylo biologicky silné a svou vlastní slabost hodnotily jako mravně dobrou. A tak křesťanská etika a k ní usměrněné svědomí je pro Nietzscheho jen podvědomým odporem zmrzačeného, slabého člověka a vzniklo tak, že člověk vynuceným pohrdáním znehodnotil /přesněji: odhodnotil/ to, po čem vlastně toužil. svědomí je "nejnezvyklejší a nejzajímavější rostlinou naší pozemské vegetace";

"Člověk, který se z nedostatku vnějších nepřátel a překážek vtěsna do utlačující těsnosti a pravidelnosti mravů, netrpělivě roztrhne sám sebe ... tento blázen, tento toužící a zoufalý zajatec byl vynálezcem "špatného svědomí". On přivedl na svět největší a nejpříšernější onemocnění, z něhož se lidstvo až dodnes neuzdravilo, utrpení člověka v člověku, v sobě samém; jakožto následek násilného odtržení od zvířecí minulosti ... vyhlášení války starým pudům, v nichž až do té doby spočívala jeho síla, rozkoš /chuť/ i hrůza" /Fr. Nietzsche; Zur Genealogie der Moral/.

svědomí jakožto sublimace.

podle Sigmunda Freuda sestává svědomí v podstatě ze zážitku potlačení nebo sublimace /"povyšující" přetvoření biologických popudů/ libida, pohlavní žádostivosti. Z touhy chlapce po milostném vztahu k vlastní matce, jehož naplnění mu otec výhrůžkami odmítá, vzniká v chlapci oedipovský komplex, smíšenina obdivu k otci a zároveň hluboko-sahající nepřátelství vůči němu. Jestliže se chlapec dále vyvíjí zcela normálně, pak obdiv i strach z otcovy převahy potlačí sexuální touhu po vlastní matce. Otec se stane "nad-já" a to je * totéž co svědomí, které je tedy nakonec výtvořem strachu.

Námítky proti těmto teoriím

proti těmto teoriím je nutné uplatnit mnohé námítky;

především vesměs všechny již vždy předpokládají pra-sku-tečnost svědomí. Jak by mohl člověk srovnávat pocity chuti či nechuti s dobrem a zlem, kdyby již předem neměl schopnost rozlišovat mezi dobrem a zlem? Jak by mohl jedinec hodnotit sociální danosti jakožto dobré či zlé, a bránit se proti nim, kdyby jeho svědomí nebylo ničím jiným než výsledkem určitých sociálních skutečností?

A kdyby svědomí bylo jediné produktem určitého kulturního vývoje od nižšího k vyššímu, pak by musela síla platnosti i jistota svědomí stále více stoupat. A proti tomu mluví zkušenosti, jako např. že si zlo v třetí říši nezadržitelně razilo cestu a strhlo do své fascinace miliony lidí. A nejspíše by tu musela být jednou pro vždy překonána optimistická víra v to, že lidstvo ve své vazbě na dobro činí trvale pokroky.

Dále pak proti všem těmto míněním - že by si člověk v průběhu svých dějin nějak sám mohl "vytvořit" svědomí - mluví skutečnost, že tentýž člověk už nemůže odstranit toto svědomí, že se prostě nemůže distancovat od hlasu svého svědomí a nemůže se sprostít obžaloby svého svědomí.

A konečně, všechny tyto teorie o vzniku a funkci svědomí nutně člověka odosobňují. Neboť ukazují, že to nejvnitřnější v jeho osobě, jeho zodpovědná mravní moc rozlišovat a rozhodovat, je jen vynuceným důsledkem dědičnosti, vývoje, tradice a pokroku.

4.3 C o j e s v ě d o m í

4.31 zážitek svědomí

Místo toho, abychom definovali svědomí určitými pojmy, pokusíme se popsat co možno nejsrozumitelněji funkci svědomí v našem životě. Každý člověk vidí vždy znovu, že je ve svém životě postaven před rozhodování, při nichž nejde jen o to, co je užitečné nebo škodlivé, výhodné nebo překážející, nýbrž v nichž člověk vidí, že je postaven před volbu mezi dobrem a zlem.

Může na mne působit nějaká lákavá nabídka, která mi slíbujee vyplnění osobních přání, ale za cenu, že odstoupím od jasných zásad dobra, že sám sobě budu nevěrným. Anebo mám volit mezi dvěma dobry, z nichž právě nyní může být uskutečněno jen jedno, zatímco druhé musí ustoupit.

V takových rozhodovacích situacích se ve mně ozývá síla, hlas, popud pro dobro, právě nyní požadované. Ten hlas patří mně. Víím, že dobře radí mému životu, ukazuje mi - daleko nad jen pouhé poslušné vyplnění nějakého zákona - že toto dobro je pro mne nutné, abych mohl jít v životě po své osobní cestě, abych skrze toto dobro něco dokázal, něco obrátil k lepšímu v tomto světě, v němž žiji. Tento hlas mě neopustí, ani když se přihlásím s protidůvody proti jeho požadavku, ani když poukáží na překážky související s požadovaným dobrem a ani tehdy, kdy se snad musím obávat, že druzí nepochopí mé rozhodnutí a zůstanu stát osamocen. Ten hlas trvá na rozhodnutí, nedopustí, abych setrval v nerozhodném postoji.

4.32 svědomí jakožto svědomí hodnotící a svědomí situační

O svědomí v bezprostředním smyslu slova nemluvíme tedy již tehdy, když uvažujeme o mravních hodnotách a mravním řádu anebo když posuzujeme mravní jednání, osvědčenost nebo selhání jiných lidí. To se děje skrze naše hodnotící svědomí. Zcela jistě patří ostatně i ono ku svědomí jakožto svědomí hodnotícímu /conscientia habitualis podle Tomáše Akvinského/. Svou opravdovou funkci však vykonává svědomí v tom okamžiku,

v němž právě já mám učinit rozhodnutí pro dobro, které právě mně a právě teď bylo uloženo, pro něž nemohu nikoho jiného nastrčit a jemuž nesmím uhnout. Zde mluvíme o situačním /aktuálním/ svědomí /conscientia actualis/.

4.33 Svědomí jakožto výzva ke svobodě

Svědomí tedy zaujímá v našem životě rozhodující postavení. Hodnotu mého života totiž neuzčuje pouze jen můj pracovní výkon, ani jenom mé sociální postavení, ani jenom mé nadání a můj talent, ale zcela podstatně má věrnost, se kterou ve velkých i malých rozhodnutích následují své svědomí a tím ve svém životě a také pro svět konkrétně uskutečňují dobro. Zvíře nemá žádné svědomí, je bezpečně řízeno svým instinktem. Naproti tomu člověk zažívá právě při rozhodování podle svědomí, že volání jeho vlastního svědomí ho často zasahuje proti jeho náladě a rozmaru, proti jeho toužebným přáním. Člověk není nuceně^{po} poháněn, nýbrž může se svobodně rozhodovat. Ale touto svobodou je také člověk ve své důstojnosti jakožto mravní osobnost a ve svém zcela vlastním povolání také ohrožen: Může se proti svému svědomí rozhodnout pro neřád, pro zlo.

4.34 Svědomí jakožto osobní schopnost

Rozhodnutí podle svědomí není při tom pouhou záležitostí logického rozumu. Je daleko více zároveň neseno a přiváděno k uskutečnění radostí z dobra a vůlí, která nakonec vynáší rozhodnutí svědomí. proto nazýváme svědomí osobní schopností našeho života, člověk se může v prožívání možného uchování nebo ohrožení své existence rozhodnout celou svou osobou /bible by řekla: celým svým srdcem/ pro pravdu a dobro. "svědomí se stává takřka shromaždištěm a střediskem všech sil, všech hodnot, všeho vědění, cítění i mohutností člověka." /Daniel Feuling, Das Leben der Seele, Salzburg, 1948, str. 446/

4.35 svědomí jako výzva k sebeuskutečnění

Tak pomáhá svědomí člověka k tomu, aby svůj jedinečný život, který mu byl dán a uložen, uskutečnil právě v jeho jedinečnosti. A tak právě skrze svědomí můžeme učinit pravdivou prastarou větu, kterou formuloval jeden řecký myslitel: "Staň se tím, čím jsi."

Ten, kdo žije jen z hesel doby, anebo se ve svém životě řídí tím, co "se" říká, co "se" činí a jak "se" posuzuje /srov.seš. 1/3.23/ anebo V bezmyšlenkovité poslušnosti přijímá rozkazy bez přesvědčení, ten pochybil své pravdivé lidské bytí, i když jeho život, soudě podle vnějšího vzhledu /fasády/, probíhá jaksi v pořádku. Naproti tomu ve svědomí prožívá a protrpívá člověk svůj vlastní zcela jemu ~~určený~~ samému určený život.

stoik Chryssip /+ asi 205 př.Kr./ nazývá svědomí "stavebním základem lidského bytí" a Helmut Kuhn mluví "o zrození sebeuvědomění ze svědomí".

4.36 svědomí a společnost; vzájemná souvislost /vazba/

Skrze své svědomí však člověk zakouší ta ké svou příslušnost k lidské společnosti v jejích různých životních poměrech od rodiny až ku státu a až k "jedinému" lidstvu, které se dnes stále více vytváří.

To už je vidět ve slově svě-domí, latinsky conscientia = = spoluvědění s jinými. Samo slovo dosvědčuje spoluodpovědnost za druhé a poukazuje tím na společenství lidí v uznání a uskutečňování platných mravních norem.

právě skrze pospolitost, skrze vysvětlující slovo a životný dobrý příklad se vpravdě podstatně vytváří svědomí jednotlivce. A opačně: lidská společenství jsou ochráněna před tím, aby se nestala bezobsažnými organizacemi právě tím, že jednotliví členové pospolitosti se rozhodují pro dobro podle svého svědomí.

Jen tam, kde jednotlivce přesvědčivě uznává platnost práva na život pro svého bližního na základě minimálního požadavku "zlatého pravidla": "co nechceš, aby jiní činili tobě, nečiň ani ty jim", a dále pak až k nejvyšším požadavkům lásky k Bohu a k bližnímu a k požadavkům horského kázání -

- Jen tam, kde individualita není uváděna v protikladě k spolitosti a připravenosti ke službě,
- jen tam je pospolitý život lidí uchráněn před nesnesitelností donucovacího a káznivého státu anebo před rozpadem do pouhých čísel masy, která se vzájemně nenávidí a potírají.

Trvalá svébytnost svědomí ve vztahu ke společnosti

V tomto vzájemném vztahu svědomí a společnosti však není svědomí nikterak příkazem lidstvu vládnoucích představitelů anebo příkazem skutečných požadavků společnosti /případně tradicí udržovaných mravů/, takovým příkazem, který zasahuje /je prodloužen/ až do nitř osobní mravní schopnosti rozhodování. Svědomí není orgánem, jímž je člověk bezmocně a bez odporu připojen a vydán svému sociálnímu světu, který jej obklopuje. Důkazem pro toto tvrzení je historická skutečnost, že vždy znovu povstávali lidé, kteří se neopírali o žádnou jinou autoritu než o své vlastní svědomí a protestovali a bojovali proti platným mravním tradicím anebo navyklým /zaběhnutým/ společenským mravům anebo dokonce i proti nařízením, která se odvolávala na božskou vůli. V procesu historie lidstva je svědomí stejnou měrou jak faktorem /činitelem/ neústupnosti subjektivní vůli, tak i dynamickým motorem proti ustrnutí a přežilým mravním zvyklům.

4.37 Svědomí - jakožto odkaz na transcendenci

A ještě nadto, zakouší člověk sám sebe jakožto bytí na hranici, které je z druhé strany této hranice vyzýváno. zakouší sám sebe jakožto transcendentní bytí, které může a musí překročit samo sebe /Termín "transcendentní" pochází z latinského "transcedere" = překročiti/.

Východiskem pro toto tvrzení je skutečnost, že se člověk sice může rozhodnout proti svému svědomí, nikdy však nemůže při svých rozhodnutích své svědomí jednoduše "vypnout". Jak

dochází k tomu, že se toto svědomí hlásí s takovou bezvýhradností stůj co stůj a upozorňuje člověka, i proti jeho vlastnímu toužení, na jeho ohrožení zlem? Jak lze vysvětlit, že člověk po rozhodnutí proti svému svědomí vidí, jak je svým svědomím obžalován a snad i zahrnován hořkými výčitkami? Jak lze vysvětlit, že může mít "špatné svědomí"?

Skutečnost "špatného svědomí" po nějakém rozhodnutí, které odporovalo svědomí, je jedním z největších témat světové literatury ať už máme na mysli velká dramata starého Řeka, v nichž se mezi jinými ukázala tato zkušenost alespoň náznakem, anebo připomeneme-li si Shakespearovu "Macbeth" či Schillerovu baladu "Die Kraniche des Ibykus". Člověk nemůže uniknout zážitku viny nijak jinak, než když se buď přihlásí soudci nebo se dožaduje odpuštění od božstva anebo sám sebe přivede v zoufalství.

Svědomí jakožto hlas Boží

Svědomí se proto nazývá také "lepším já", podle slov Hebbela: "Ten, kdo jsem, zdraví smutně toho, kým jsem mohl být". Heidegger vidí ve svědomí starostlivé volání po pravdivém vlastním já. Jde se docela tak daleko, že se svědomí považuje za "hlas Boží v nás". Je to ovšem obrazné rčení; kdyby svědomí bylo bezprostředním Božím hlasem v nás, pak by všichni lidé na světě museli mít absolutně stejná měřítká hodnot i stejný řád hodnot a rozhodnutí všech lidí, věrných svému svědomí, by musela být shodná. Rčení "hlas Boží v nás" je možno chápat asi takto: Člověk, který se přesvědčivě rozhoduje podle svého svědomí, odpovídá tím podle svých nejlepších možností požadavkům Boha, a to i kdyby se - uvažováno čistě objektivně - rozhodl nesprávně. "Hlasem Božím" je svědomí také tehdy, kdy osoba člověka může být vázána nakonec nejen věcnými oblastmi, objektivními hodnotami nebo docela i neosobními zákony, nýbrž vždy jen takovou osobou, která je mocnější než člověk a která mu může klást požadavky. Touto osobou může být výlučně jen sám Bůh.

Z historických zkušeností nedávné minulosti lze připomenout, že totalitní moci, které považují člověka jen za volně

disponovatelné číslo svého aparátu a chtějí z něho také volně použitelné číslo učinit, pokoušejí se o to, aby ho uvolnily z jeho vazby na Boha.

4.38 Vazba na svobodu

Jestliže nahlížíme v této kapitole na svědomí na jedné straně jako na osobní schopnost člověka, jako na orgán jeho svobodného sebeuskutečnění a na druhé straně jako na určitou vazbu, pak se zdá, jakoby se ti jevil určitý rozpor. Byl by to skutečně nesmiřitelný rozpor, kdyby se tu jednalo o vazbu působenou člověkem, lidskými nařízeními a lidským zákonem anebo takovými hodnotami, které jsou pro vlastní bytí člověka cizí a bezobsažné. Jestliže se však tato vazba chápe správně jakožto vazba skrze Boha, pak se ukazuje, že tato vazba je osvobozením člověka pro něho samého /"k" němu samému/ osvobozením od pouhého jemu cizího určení; teprve ona umožňuje jeho sebe uskutečnění. Neboť Bůh uděluje člověku jeho vlastní bytí. Je člověku "v hloubce nitra bližší než jeho vlastní nejhlubší niternost" /Augustin/

4.4 J a k z a k o u š í m e s v ě d o m í ?

Nejdůležitější odpovědi na tuto otázku jsme právě probrali. Svědomí vstupuje do své plné funkce v konkrétním rozhodnutí, k němuž je člověk vyzýván.

4.41 Svědomí před rozhodnutím

Svědomí předcházející - nás nabádá k dobrému, klade nám před oči dobro, jako lákavý cíl. varuje nás a zdržuje od toho, abychom následovali dráždění a nabídku zla a ne - řádu. Naléhá na výrok svědomí, na jehož základě se člověk rozhoduje.

Jestliže je člověk při nějakém rozhodování jaksi "překvapen", /"unáhlen"/ anebo přemožen, takže jeho jednání se stává více instinktivní a reaktivní a není uvážlivým rozhodováním, pak je sotva možné mluvit o mravně zodpovědném činu.

4.42 Svědění po rozhodnutí

Svědění následné - chválí a schvaluje rozhodnutí /dobré svědění/ anebo se staví proti mravům odporujícímu rozhodnutí /špatné svědění/. přitom tomu bývá zpravidla tak, že špatné svědění se hlásí naléhavěji a vytrvaleji než svědění dobré. To také zcela odpovídá funkci svědění, jakožto přirozené pomoci pro sebeosvědčení a jakožto silné ochráně proti vydání sebe na pospas. V prožitku viny zabraňuje svědění člověku, aby si hledal levnou výmluvu, aby se odvolával na nepříznivé vlivy okolí, aby se vymlouval na přetažené nervy a pod. Tvrdě vede člověka k sebepoznání a sebezpovědnosti; já sám jsem zodpovědný za toto rozhodnutí. Na druhé straně však může svědění stejně jasně osvobodit člověka od viny tehdy, kdy se sice z přesvědčení rozhodl pro dobro, avšak rozhodnutí samo se v důsledku neblahých okolností obrátilo ve svůj opak.

4.5 Utváření svědění

Samostatnost svědění prostřednictvím jeho utváření

Čím častěji se prosazuje upomínající svědění v jednotlivých rozhodnutích, tím svědomitějším a ve svědění samostatnějším se člověk stává. Čím častěji se rozhodujeme proti svědění, tím více se stáváme nesvědomitějšími. Tak se vytvářejí postoje k dobru, případně ke zlu, které v prvním případě vedou ke ctnosti, ve druhém pak k zatvrzelosti ve zlém a k neřesti.

Lidská společnost vždy uznávala zodpovědnost člověka na základě jeho svědění a oceňovala ji chválou nebo důtkou, odměnou nebo trestem.

4.51 Nutnost utváření svědění

Jako prvotní vložka potřebuje svědění - stejně jako každá jiná schopnost člověka - vývoj a utváření. Habituační /hodnotící/ i aktuální /situační/ svědění musí být utvářeny.

Člověk musí zřetelně a odůvodněně zažívat, čím je dobro zcela konkrétně v jeho životě, co znamená pro něho i pro druhé. Musí dostat motivy a pobídky k tomu, proč je třeba konat dobro a varovat se zla. přitom se musí učit, aby se rozhodoval, pro dobro samo o sobě a pro dobro v jednotlivých situacích.

4.52 Rozhodující vlivy na utváření svědomí

podněty, určující utváření svědomí, vycházejí u dítěte především z jeho poměru k otci a k matce, jak dnes víme z mnohých výzkumů. K tomu přistupují na různých stupních lidského vývoje ještě jiné síly a společenské skupiny, jimž je člověk vystaven anebo v nichž stojí. působení takových sil nebo takových společenských skupin se děje nejen přímým přijímáním vlivu /např. rozkaz, vyučování, odměna, trest/, ale především vychází z atmosféry a v ní obsažených hodnocení, která převládají v takové skupině a jednotlivce spoluvytvářejí.

Úkol:

promyslete jednou sami, kdo vykonává vlivy na utváření svědomí v naší společnosti, jakého druhu jsou tyto vlivy a jak je třeba je hodnotit.

Svědomí dítěte není v první řadě utvářeno tím, co mu rodiče předkládají v příkazech a napomenutích k dobrému. více je rozhodující, že se dítě cítí skryto v bezpečí lásky matky a otce. protože potom dítě svoje rodiče miluje, ztotožňuje se mu dobro s milovanými rodiči. A to se neděje na pouhý rozkaz nebo dokonce pod pohrůžkou trestu, ale spontánně, jakožto odpověď dětské lásky. kde však je tento rodičovsko-dětský vztah narušen, stojí dítě více či méně v protivě k rodičům a následně také v protivě k tomu, co mu rodiče předepisují jako dobré a pravdivé.

4,53 vadný vývoj při utváření svědomí

Nejhorší vadný vývoj při utváření svědomí spočívá v úplné ztrátě zaměření, tj. v nedostatku jakéhokoliv pozitivního utváření svědomí. Člověk není utvářen žádným určujícím a řád dávajícím středem. Snad ani nikdy nezakusil anebo si nevyjasnil, proč se právě takto rozhodl. Tváří v tvář tomu, co "se" činí, je připraven krátce a rychle obětovat všechno to, co pro něho, ještě před krátkým časem mnoho znamenalo. Výsledkem je svědomí, které nemá zaměření a které už nemůže nabídnout žádnou pomoc pro nalezení sama sebe a pro sebe-uskutečnění ve svobodě. zheubně působí tvrzení, že stačí odvolat se na své svědomí bez jeho utváření, bez orientace na hodnoty a normy dobra. Svědomí se tu chápe jako jaké orakulum, jako věštba, která se rozhoduje v každé situaci s kouzelně proměnlivou jistotou.

Úkol:

Úplná ztráta zaměření je ovšem extrémní formou utváření svědomí, ale jistě ne jedinou. pokuste se charakterizovat podle vlastní zkušenosti jiné druhy nesprávného, jednostranného utváření svědomí.

Nejsou však jen vadná utváření jednotlivého svědomí, nýbrž - jak nás učí dějiny - celé lidské generace zažily úplnou desorientaci svědomí v určitých oborech, např. v záští proti člověku jinak myslícímu či proti člověku jiného druhu, který si v nepravu, v útrapách, ve zkáze a zabíjení klestil cestu. připomeňme si pronásledování kacířů a čarodějnic ve středověku nebo rasovou, třídní či národní nenávist v naší době.

4.6 V ý z n a m s v ě d o m í

Svědění jako pozitivní hnací síla

Vše výše uvedené nám umožňuje poznat také v oblasti svědomí velikost i ohrožení člověka. přece však a právě proto je svědomí rozhodující a pozitivní základní silou lidského bytí. pro osobní uskutečnění člověka slouží svědomí jakožto prvotní schopnost ku poznání dobra a k rozhodnutí pro dobro. svědomí je možností k vytváření zcela osobního života ve vlastní zodpovědnosti a ve svobodě. svědomí nás vyzývá k sociální zodpovědnosti a kaxaxvbnáě ku spolupůsobení na náš okolní svět. svědomí varuje před zlem a volá k obrácení a k nové vládě nad sebou samým. svědomí tedy není žádným "měkkým polštářem pro odpočinek", nýbrž vybízí stále člověka, aby nebyl spokojen sám se sebou, aby vytrval na cestě za stále novými cíli.

5. ČLOVĚK A SMRT

5.1 V ě d o m í s m r t i

Smrt nás provází celým naším životem. "Všechno ve světě má svůj čas a musí pomítnout, jen člověk ví o své smrti."
/K. Jaspers, Urfragen, 1965, str. 148/. Tato slova německého filosofa Karla Jaspersa /1883 - 1969/ vyjadřují zkušenost, které nemůže nikdo uniknout.

5.11 Smrt jakožto lidský úděl

Nic není v našem životě tak nepopíratelné jako smrt. "Smrt je způsobem bytí, který přejímá bytí, jakmile je uskutečněno. Jakmile člověk vstoupí do života, již je dostatečně stár, aby zemřel; /Martin Heidegger, Sein und Zeit, §48/

přitom smrt není jen lékařský "exitus" /odchod/, biologický případ, časný konec lidského života, nýbrž smrt je lidskou událostí, znamená konec, neodvolatelný konec svobodného lidského rozvoje a plození. Rostlina usychá, zvíře zcepení, jen člověk umírá; Člověk zakouší smrt opravdu jakožto konec, a to neodvolatelný konec. Již během celého svého života, který je vskutku ustavěným láučením s nenávratnými dny a úseky života, ustavičnou zkušeností neopakovatelných a nezměnitelných zkušeností a rozhodnutí, ví člověk více či méně jasně a uvědoměle o své konečnosti a tím samým o svém údělu smrti, který je nejočividnějším, ano, nepřehlédnutelným projevem života.

5.12 Dvojitá tvář smrti

Ačkoliv je tento úděl smrti člověku dobře znám, ačkoliv je opravdu obecnou zkušeností všech lidí, přece se s ním člověk není schopen vyrovnat a vždy znovu jej pokládá za nesmyslný, za újmu, za katastrofu. Vůle k životu není nikdy vyčerpana /leďa jen tam, kde se v nejhlubší resignaci pokládá život za bezcenný/; člověk nemůže v podstatě nikdy pokládat

ani sebe ani své dílo za hotové a naplněné; zakouší, že vzta-
hy, ve kterých stojí, nejsou nikdy zralé k přerušení, nýbrž,
že je třeba, aby pokračovaly dále a prohlubovaly se. A tak
jedním z nejelementárnějších hnutí proti smrti je strach ze
smrti, která je ničitelem a nepřitelem, proti němuž je člo-
věk bezmocný.

přece však se v lidstvu vždy znovu ozývalo tušení, že
smrt nemůže být nesmyslná, že může nějakým způsobem znamenat
dozrání a právě tím, že teprve dává životu jeho konečný, po-
slední smysl. Smrt, jakožto snášená, neodvratný úděl a smrt
jakožto smysluplný úkol, v němž je nutno obstát, ano, smrt
jakožto odkázání na vyšší a hlubší dovršení /naplnění/ lid-
ského života; to jsou aspekty, s nimiž stojí člověk proti
svému údělu smrti.

5.13 Mylné cesty k překonání smrti

Toto nevyrovnané a také ovšem lidsky nevyrovnatelné na-
pětí vešlo ve všech dobách a ve všech kulturách k pokusům
vytlačit z povědomí úděl smrti anebo mu různým způsobem dát
nějaký význam. Tak existují rozmanité druhy konvenčního za-
pírání smrti, které se mohou projevit také v mystickém nebo
opojném "ozdobování" umírání a smrti. V mnoha náboženstvích
/a ani křesťanství nezůstalo ušetřeno těchto jevů/ existova-
la a existuje obřadná mystifikace smrti /jehož zesvětštělý
protějšek; "kosmetické zastření smrti" se odráží v současných
amerických pohřebních zvycích/. V nacionalistických hnutích
a epochách, ale i v moderních státních ideologiích se osla-
vuje se zanícením smrt "za vlast" anebo za vládnoucí ideolo-
gií. Moderní nemocniční provoz se pokouší odstraňovat umírání
z prožívání člověka samého /pomocí příslušných medikamentů/
a také z vědomí jeho okolí /přemístění do místnosti pro umí-
rající/. K moderní společnosti patří zdánlivě nepřestávající
úsilí o euthanasii všeho druhu, které chce odevzdat do rukou
člověku /anebo do rukou lékaře, jakožto výkonného orgánu ne-

mocného, společnosti či státu/ dobu a způsob umírání. Tyto a mnohé jiné pokusy lidí ukazují jak to je těžké dát v celku lidské existence /správný/ smysl smrti.

5.2 O s m y s l u s m r t i

Člověk nemůže žít, aniž dal smrti smysl, jinak končí v zoufalství. Naznačuje se ve smrti snad sám smysl? Ukazuje sama smrt směr, v němž může být přečkána a přemožena?

5.21 Jedinečnost a drahocennost života

vědomí o nevyhnutelnosti smrti - správně prožívané - může pozitivně ovlivnit celý život člověka tím, že vytváří vědomí nenávratnosti a neodvolatelnosti tohoto života a tím samým také propůjčuje okamžiku drahocennost a napětí jedinečnosti. "právě proto, že člověk ví o své smrtelnosti, ptá se po smyslu života. Když prožíváme život intenzivně a velmi živě, když máme pocit, že nesmíme promatnit onen krátký čas, který je nám dán, pak je to proto, že víme o své smrtelnosti. Kdybychom nevěděli, že jednoho dne musíme zemřít - pak by pro nás byl život jen dlouhou chvílí." /Ignace Lepp, Der Tod und seine Geheimnisse, Würzburg 1967, s. 196/

Tato skutečnost nese v sobě hluboký a zvláště naléhavý význam pro nemocné a stárnoucí lidi. Plinius Mladší /61 - asi 113/ se domníval, že ~~xxx~~ nemocný člověk stojící tváří v tvář bezprostředně hrozící smrti žije tak, jak by se vlastně mělo žít stále. právě stáří, nemoc a smrt upomínají člověka na to, že mistrovské zvládnutí celého života se nemůže úplně podařit, pokud člověk nepřijme za své i temné stránky života.

5.22 Konečná platnost a dovršení života

Nepochybně však existují příznaky toho, že smrt může "otevřít" ještě hlubší smysl. Smrt jistě může - podle zkušeností z dějin lidstva - odhalit /zjevit/ základní zaměření života a tento život skutečně dovést k cíli, dát mu platnost a to i konečnou /dovršenou/ platnost. To, co se nazývalo /především i v křesťanské tradici/ "uměním umírat", totiž zralé, člověka důstojné umírání, vidělo v tom její cíl. Totéž zaměření ukazuje i stále prožívaná připravenost vědomě podstoupit předčasnou násilnou smrt kvůli vyšším hodnotám, jak to ukazují mnozí hrdinové blázenské lásky, mučedníci pro víru, političtí bojovníci za svobodu, jakož i svědkové odporu /který vycházel z rozhodnutí svědomí/ proti nemravné troufalosti mocipánů v politické a společenské oblasti. Byli dokonce i takoví etikové, kteří soudili, že patří k důstojnosti "svobodného" člověka, raději volit smrt, než žít dále v poměrech, které jsou v přímém rozporu s důstojností lidského bytí a osobního povolání. Jiní ovšem odmítají mravnost takového sebeusmrcení, ale veskrze oceňují připravenost nechat se zabít pro lásku, pro spravedlnost, pro svobodu a pro míř, ano dokonce i pro pápykání vlastního či cizího zločinu.

5.3 P o h l e d n a s m r t v p í s m ě

Jako všechny rozhodující lidské základní danosti, tak i skutečnost smrti nachází své trvalé vyjádření v písmě Starého i Nového zákona, a to v jejích různých dimenzích, jako:
nezměnitelnost údělu smrti /Kazatel 8,7; 12,5b-7/,
strach před smrtí /Ž 6,4-8/,
obětování života pro zachování lidu a zákona Božího /1.a2.Makk/,
nasyčenost životem a dovršení ve smrti /Gen 25,8/.

V Ježíši Kristu samém je na jedné straně zřetelná děsivost smrti, ona určenost ne-bytí ve smrti, spojitost smrti se hříchem, a to s ostroší až dosud nepoznanou. Na druhé straně však Kristovým zmrtvýchvstáním je dán nový smysl jeho smrti

D o d a t e k

Odkazy na literaturu;

1. Alfons Auer u. s., Das Gewissen als freiheitliches Ordnungsprinzip. Studien und Berichte der Katholischen Akademie in Bayern, Heft 18, hrsg. von Karl Forster. Würzburg, Echter, 1962, 105 s.

Svědění se zde probírá v procesu duševně - duchovního vývoje a ukazuje se jeho působení na sebeuskutečnění člověka.

2. Alfons Auer /Georg Teichtweier/ Helga und Barthold Strätling, Der Mensch und seine Geschlechtlichkeit. Hrsg. von der Domschule Würzburg in Zusammenarbeit mit der Arbeitsgemeinschaft für katholische Familienbildung, Bonn. Würzburg, Echter, 1967, 195 s.

V první části se probírá pohlavnost z hlediska tělesnosti člověka, následují úvahy o smysluplném začlenění pohlavnosti do osoby a třetí část je věnována pohlavní výchově.

3. Josef Hasenfuß, Gemeinschaftsmächte und Religion. Religionssoziologie 1. Band. Reihe "Der Christ in der Welt" 1/5. Aschaffenburg, Pattlog, 1964, 152 s.

Pojednání o mnohotvárných formách náboženských společenství a o rozmanitých vztazích náboženství k formám přirozeného společenského života.

4. Wilhelm Hehlmann, Wörterbuch der Psychologie. Stuttgart, Kröner, 1968, 5. ergänzte Aufl., 703 s.

Výstižně a srozumitelně jsou vyloženy všechny základní pojmy moderní psychologie a příbuzných oborů.

5. Max Müller und Alois Halder /Hrsg./, Kleines philosophisches Wörterbuch. /Herder--Bücherei Nr. 398/ Freiburg, Herder, 1971, 344 s.

výklad důležitých základních pojmů filosofie a dějin filosofie. podrobné odkazy na literaturu umožňují hlubší studium. tento slovník je důležitou pomůckou pro celý kurs.

6. Michael Schmaus und Alfred Läpple /Hrsg./, Wahrheit und Zeugnis. Aktuelle Themen der Gegenwart in theologischer Sicht. Düsseldorf, Patmos, 1964, 894 s.

výklad základních teologických pojmů srozumitelným způsobem. vhodné pro celé další studium.